

La Svizra difficila

Nua va la politica federala da linguas?

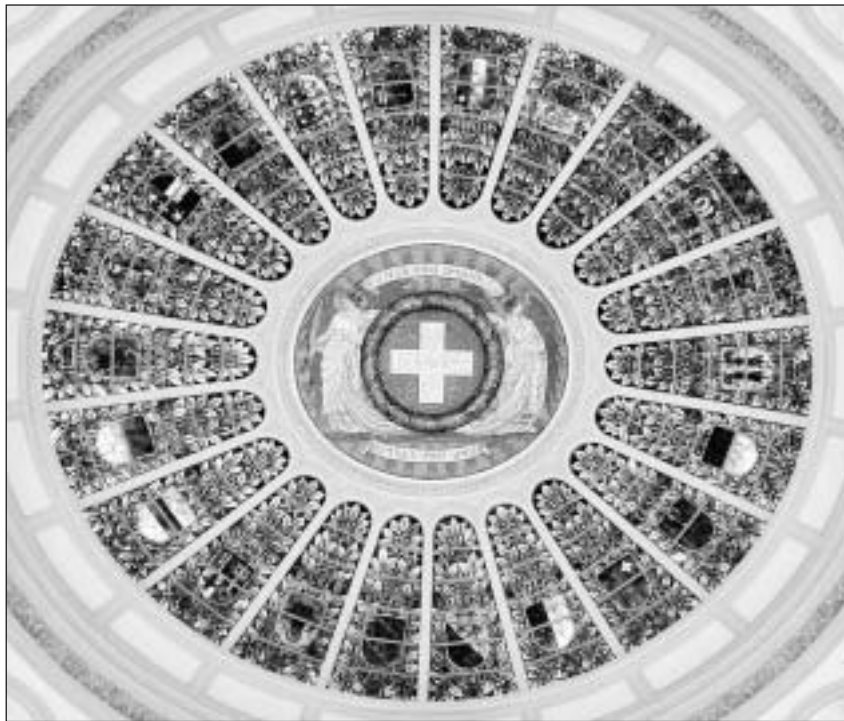
DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **«Schwierige Schweiz» (1): Uschia hanum in essai da Jean Rodolphe von Salis (1901–1996), in dals Svizzers dal tschientaner passà ils pli renumads a l'ester. A l'entschatta dal prim chapitel punctuescha'l: «La Svizra n'è betg ina naziun en senn modern, perquai ch'ella è fitg variada areguard linguatg ed etnia» (p. 19).** En il chapitel davart la Svizra italoфона fa'l endament: «La perscrutaziun scientifica da la 'Divina Commedia' da Dante ha atgnamain entschavì cun (...)

il Bergiagliot Scartazzini (...). Quest n'ha mai g'ina professura (...). El era predigant en in vitg puril da l'Argovia (...) sco in da quels Svizzers da linguatg talian che gudagnavan e gudognan modestamain il paun da mintga di en la Svizra alemana (...) e ston duvrrar in linguatg ester en lur uffizi u clamada (...). Tar nus duess mintga Svizzer metter bler dapli pais ch'enfin ussa sin il respect dui a mintga confederà d'ater linguatg per sia atgna ierta culturala» (p. 57). Tge avess ditg lez Bernais poliglott cun ragischs grischunas, en fatscha als passa diesch onns da discussiuns avant la davosa revisiun (1996) da l'artitgel da linguatgs (nr. 116) en la constituziun federala da quella giada? Tge schess el oz, legend cudeschs, artitgels e brevs da lectur davart in u l'ater aspect da la politica da linguatgs en Svizra? Segir sentiss el la tristezza dal profet che ha analisà problems e percorscha ch'i'èn vegnids anc pli grevs cun l'ir dals onns. 37 onns suenter «Schwierige Schweiz» ha l'etnolog Walter Leimgruber (Turitg) avert ses prolog d'in volum collectiv davart ils linguatgs en Svizra (2) cun quests peds: «Die Sprachensituation in der Schweiz ist kompliziert» (p. 7). La contribuziun da Leimgruber resumescha fitg bain il cuntegn da tschellas quindesch. I suonda, en versiun rumantscha, il coc dal prolog, sco er insaquants citats or d'aters tschintg essays dal volum e d'ina retschertga davart il talian en las scolas svizas.

Linguas davanz u vistas novas?

Leimgruber commentscha: «Ditg essan nus stads loschs da nossas relaziuns cumplitgadas. Nus ans gloriavan da nossas quatter linguas en in pajais nua che mintgin, u almain bunamain mintgin, possia discurren en ses linguatg en lieus sco il parlament u autras instituziuns federalas; in pajais nua che bliers emprendian a scola ina segunda u schizunt ina terza lingua naziunala. Anc pli gugent mussavan nus il rumantsch, lingua naziunala 'exotica' cun ses idioms e sia coinea nova. Lezza situaziun cumplitgada ans fa oz mal. Nus n'essan betg pli loschs, mabain malsegirs, frustads u schizunt vilentads (...). N'èn ils success dals davos decennis betg plitost miserabels? Quants Alemans discurren in franzos vairamain passabel (...)? Quants Romands frequentan gugent l'instrucziun da tudestg (...)? Igl è impurtant da proteger ils linguatgs 'pitschens'. In d'els è il rumantsch, pauc derasà, ma fitg relevant sco simbol. Prest vegn er il talian in linguatg 'pitschen'; sco segund linguatg

La Svizra n'è betg ina naziun en senn modern, perquai ch'ella è fitg variada areguard linguatg ed etnia.

ester vegn el stgatschà da l'anglais bunamain dapertut (...). Ma tanschan enconuschientschas d'anglais per ch'ins saja cumpletiv? Per l'integrasiun dals immigrads, èsi relevant ch'i' emprendian il linguatg dals conturns il pli svelto pussaivel. La Svizra n'è betg pli in pajais quadriling; en ses intschess discurren bliers linguatgs (...). Remartgas da politichers dattan mintgant l'impressiun ch'ins tschessenta questa realitad quasi tuttafatg. Pon ins eliminar fatgs cun als ignorar?» (pp. 7–8). L'autur admonescha: «Il prim linguatg naziunel [svizzer] ch'ils uffants dals immigrads emprendan a scola n'è betg lur linguatg matern. Per els è la lingua che vala sco materna il prim linguatg ester; (...) lur vaira lingua materna perencunter è per la scola in linguatg davanz (...). Ma gist tals linguatgs èn fitg vials senza sustegn da la scola e senza nagina politica da linguas» (pp. 9–10). Leimgruber concluda: «Pertge resguard'ins adina il diember adina pli grond d'uffants poliglots mo sco in problem e mai sco resursas ch'avran vistas novas?» (p. 13). Il docent da didactica ed albanolog Basil Schader (Turitg) punctuescha: «Gist quella varietad plurilingua che bulla la Svizra d'oz sco in da ses trumfs vegn marginalisada e tralashada» (p. 110).

Pussaivladads tschessentadas

Leimgruber bitta ina glisch nova era sin ina sfida didactica centrala en la pli gronda part dal pajais: «Areguard la politica da furmaziun èsi relevant che mintga Svizzer e Svizra enconuschia bain sia lingua materna. Quai s'enclegia da sasez, ma la nauscha bilantscha da la retschertga Pisa e d'atras enquistas ans ha fatg mal, ans tironond puspè endament lez postulat. Quest, almain en la part alemana, na vala dentant betg per il dialect, mabain per il linguatg da standard (...). Ins declera las difficultads cun stgias variadas, saja quai il grond diember d'uffants d'atra lingua, l'augment da la materia d'instrucziun, l'aversiun ideologica d'oz visavi ina pedagogia

gund linguatg naziunel? Quai na dumondan betg ils chantuns romands; en tuts vegn il tudestg instrui sco prim linguatg ester. La germanista Helen Christen (Friburg) refutescha ina critica a l'instrucziun da tudestg en ils chantuns da linguatg neolatin: «Pertge imprendere il tudestg da standard sch'el vegn strusch discurren en la Svizra alemana (...)? Dentant san ins giustificitar in'istrucziun da linguatg ester che familiarisescha cun quella varietad che vala sur las regiuns e vegn scritta. Ella dat access al mund spieral d'ina cuminanza linguistica» (pp. 93–94). En ils plis chantuns alemans perencunter vegn il studi d'ina segunda lingua naziunala mess en dumonda. L'etnologa rumantscha Renata Coray (Turitg) alleghescha ina giustificaziun nova per in tal rom da scola: «L'artitgel da linguatgs en la constituziun federala da pli baud s'occupava mo da las linguas en lur funcziuns. Pir quel da 1999 franchises l'existenza (...) da cuminanzas linguisticas» (p. 138). L'art. 70.2 numna «la garanzia da l'encletg tranter las cuminanzas linguisticas [svizas]» sco ina finamira da la politica federala da linguatgs. Il germanist Walter Haas (Turitg) punctuescha: «L'encletg per ils umans da l'atra regiun pon ins cuntanscher mo sch'ins ha pruvà d'emprender lur linguatg, experimentond cun els las ideologias ed ils pregiudizis ch'el transporta» (p. 74).

Posiziun absurda dal talian

En la Svizra alemana è la segunda lingua naziunala per regla il franzos. Il pli savens embrid'ins dentant ch'il talian è il linguatg principal da bunamain in mez milliun umans en Svizra e ch'in pajais limitrof, l'Italia, dumbra strusch 58 milliuns olmas. Ils onns da Bossi e Berlusconi n'han betg contribuì a la reputaziun culturala dal linguatg talian. Ma quest resta l'instrument da patratg e barat per ina cuminanza che cumpiglia ina part da la populaziun grischuna e svizra. Il sociolinguist tessinais Sandro Bianconi fa attent ad in fatg ignorà: «Mintgin sa vesair il paradox. Il talian resta relevant en la realitad da la comunicaziun tar ils immigrads en ils chantuns alemans e romands. La dumbraziun dal pievel da 2000 ha confermà che dieschmillis lavurers immigrads d'ater linguatg decleran ch'i' discurren talian tar la lavur. Quest linguatg contribuescha pia a moda decisiva a l'integrasiun culturala e linguistica d'immigrads che derivan da tuts pajais dal mund. Plinavant din milliis lavurers da differents etnias e naziuns ch'il talian saja lur linguatg principal. Questa lingua naziunala ed uffiziala, preschenta en tut la Svizra, era ed è vinavant ordvart relevant per communitgar; dentant n'è la tuttina betg reconuschida en ils sistems chantunals da scola. Questa situaziun è absurda» (p. 82).

Dus chantuns colliads cun l'Italia

Cun il talian en las scolas da la Svizra alemana e romanda vai adina mender. Quai mussa ina retschertga nova (3) da Fernando Iseppi (Cuoir), professer da talian ed istorgia a la Scola chantunala. Cun l'agid

dal Departament chantunal d'educaziun ha Iseppi tramess 2005 tredesch dumondas a mintga chantun, dano s'enclegia al Tessin. La prima ha confermà il diember considerabel da persunas che resguardan il talian sco lur linguatg principal: quasi 50 000 en il chantun Turitg, quasi 19 000 en quel da Berna ed en Vad, quasi 18 000 en l'Argovia, passa 15 000 en quel da Genevra euv. Da quests tschintg chantuns s'exprima mo il Vad a moda positiva davart l'instrucziun taliana: «En mintga categoria da scola percorsch'ins ina preschientscha relevanta dal talian, e quai er areguard la qualitad. Lez rom motivescha bliers scolars francofons u d'ater linguatg, cunzunt ils talians ed ils tessinais (...). Sco motor da la francofonia vul il chantun sustegnair mintga iniziativa cun la finamira da promover in linguatg naziunel» (p. 42). Il Vad è collià fitg bain cun l'Italia, saja quai cun la Val d'Aosta e Turin, tras la galaria dal Grond Son Bernard, u cun il Lago Maggiore e Milaun, tras il tunnel da viafier dal Simplon. Quai vala pir da dretg per il Vallais, schebain che mo strusch 6000 da sias 290 000 olmas decleran il talian sco lur linguatg principal. Las autoritads da lez chantun biling han respundi ad Iseppi: «Pervi da la vischinanza cun l'Italia pretenda l'economia [vallesana] ch'ins instrueschia dapli talian als gimnas ed a las scolas professiunals. Iniziativas en questa direzziun èn en curs» (p. 42).

Ina retschertga deprimenta

Iseppi rapporta tranteren d'una retschertga da 2004 tar 363 gimnasiasts svizzers: «34% da quels che tschernan il talian sco rom han il bab, la mamma, in tat u ina tatta da linguatg talian; auters motifs per questa tschernna èn las vacanzas, la bella lingua u lioms da famiglia e mo per 24% il niz; (...) 15 % han rapports cun il Tessin e 42% cun l'Italia» (pp. 37–38). Ma la bilantscha da la retschertga d'Iseppi è pitra: «En sedesch chantuns na porsch'ins nagin talian a la scola obligatoria; en nov è il talian absent da tuttas scolas professiunals (...). Ina ferma maiortad [da las respostas] rapporta d'in regress general» (pp. 39–40). L'autur concluda: «Sche questa situaziun alarmenta cuzza, vegn'la fatala, almain per il talian ordaifer ses intschess (...). Forsa (...) stuess ins metter ad ir quella Lescha federala per ils linguatgs naziunals che cupida en in tructel da Berna. Quai ans dess in instrument ch'ans pussibilitass da far meglier. Tgi ch'è armà triumfescha adina, tgi ch'è discharmà perda; quai scheva insatgi [Niccolò Machiavelli, G. S.-C.] ch'admirava zunt ils Svizzers» (p. 43). Geabain, la Svizra difficila...

1) J. R. von Salis, *Schwierige Schweiz*. Turitg (Orell Füssli) 1968.

2) Schweizerische Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften (ed.), *Sprachendiskurs in der Schweiz. Vom Vorzeigefall zum Problemfall?* Berna (ISBN 3-907835-53-0) 2005. Adressa: Postfach 8160, 3001 Berna. Fax: 031 313 14 50. Posta electronica: sagw@sagw.ch.

3) Fernando Iseppi, *La lingua italiana nella scuola svizzera*. En: «Quaderni grigionitaliani», 2006/1 (ISBN 88-85905-63-3) pp. 33-43. Adressa: Pro Grigioni Italiano, Martinsplatz 8, 7000 Cuira.

Chapir in pievel atras ses linguatg

Ma pertge insumma imprendere in se-